

РЕЦЕНЗИЯ

**От проф. д-р Румяна Божинова,
ИИНЧ – БАН**

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторантска програма „Педагогическа и възрастова психология“

Автор: Елени Димитриос Вамвака

Тема “Превенция на училищния тормоз. Техника за управление на конфликти при ученици от 1 до 6 клас в Р.Гърция“

Научен ръководител: Доц. д.н. Стоил Мавродиев

Актуалност на темата

Един от изключително сериозните проблеми, свързани с развитието на децата и специално с формирането на способност за комуникация, са проявите на агресия и по-конкретно формите на тормоз. Относително широкото разпространение на тези поведенчески прояви в училищна възраст, тяхното обогатяване под влияние на новите технологии, определено провокира изследователския интерес на психолозите днес и те се опитват да разкрият на първо място психологичните механизми, които стоят зад тях, и на второ място да установят възможности за тяхното ограничаване.

Посочените два плана са водещи в представения от Елени Вамвака дисертационен труд. При това, тя центрира вниманието върху най-актуалните форми на тормоз в училищната среда в Република Гърция, върху практическата възможност за превенцията им, а също върху възможността за ограничаването им чрез управление на конфликтите в началния училищен период. Всичко това очертава подчертано дисертационния характер на дисертационната тема, както в теоретичен, така и в приложен аспект.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията е разработена в рамките на 158 страници. Илюстративният материал включва 68 таблици и 4 фигури. Цитирани са 171 източника, 167 от тях са на латиница и 4 са на кирилица. Работата съдържа три глави, обобщение, изводи, литература, а също приложения и приноси. Като структура и изложение трудът е в съответствие с емпиричния характер на приложеното изследване и води до пълноценно отразяване на изследователския процес от неговия замисъл (идея) до постигнатите резултати.

В **Първа глава** на дисертацията (Теоретична постановка на проблема) успешно са изведени теоретичните предпоставки на изследването. Следваната стратегия на изложение предполага реализиране на основната ѝ функция, а именно обосноваване на актуалността на избраната дисертационна тема, въвеждане на изходните за изследването виждания, а също на приложните аспекти на изучаваните явления.

Докторантката показва широка осведоменост върху базовите и съвременните виждания и изследвания на явлениято „тормаз“ в училищна среда. Тя успява пространно и достатъчно задълбочено да го представи. Изведени са най-съществените му параметри във възрастов, индивидуален и социален план. В психологичен план е обрисован портрета на извършителя, жертвата, свидетелите. Очертан е размерът на явлениято, физическите, личностно и социалнопсихологичните последици за детето, техния краткосрочен и дългосрочен ефект. Очертана е ролята на лицата с потенциал за влияние и контрол върху проявите на тормоз в училище - родителите, учителите, психолога-консултант. От особено значение за конкретната работа е и проследяването на психологичните характеристики на децата в началните училища в Гърция - възрастово, интелектуално / когнитивно развитие и развитие на личността, фактори на растежа, които са свързани с тормоза в училище. Отчетена е податливостта към тормоз на децата от семейства на имигранти.

Специално място в тази глава е отделено и на техниките, моделите и подходите за предотвратяване на тормоза в училище. В тази връзка са коментирани базисни въпроси като отношението между интерпретирането на

агресията и подходите за ограничаването ѝ, третирането на комуникацията като феномен и неговото формиране и развитие, наличието на комуникативни стандарти и модели, отражението на междуличностните отношения върху изграждането на индивида и общността. От особено значение е очертаването на значимостта на съвременните технологии в създаването на подходящи и ефективни форми на обучение, свързано с превенцията на тормоза в училище, третирането им като средство за изразяване, комуникация, откриване и създаване. Изведени са позитивните страни на вече съществуващи превантивни програми. Специално трябва да се отбележи също, че докторантката поставя на обсъждане още един важен за дискутираната област проблем, и това е проблемът за ограничаване на насилието в училище като пряко свързан с моментното управление на отделния конфликт в междуличностните отношения.

В своето изложение Елени Вамвака умело се базира на утвърдени теории и актуални емпирични изследвания в конкретната област.

Втора глава на дисертацията е посветена на постановката и дизайна на изследването. Целта и задачите са ясно формулирани и обвързани с конкретни хипотези. Според изведената цел, изследването е фокусирано основно върху проучване на училищния тормоз и на второ място върху влиянието, което оказва върху него програма, включваща техники за управление на конфликти.

Заслужава да се подчертае, че вторият план на целта на изследването има експериментален характер. Той предполага проверка на ефективността на създадената за случая превантивна програма. Този подход на изследване е сравнително рядко прилаган и има висока стойност от гледна точка на качеството на получаваните резултати.

Съществена предпоставка за качеството на проведеното от докторантката изследване е и целесъобразния подбор на извадката и методите на изследване, също представени във втора глава.

Извадката, в съответствие с характера на изследването, включва експериментална и контролна група. При това са прецеизирани всички условия, от които зависи чистотата на провеждания експеримент. Двете изследвани групи са изравнени по брой (включват по 55 лица), пол и възраст и агресивност. Впечатляващо е, че във възрастов план, това е постигнато и по отношение на

шесте възрастови подгрупи 6-11 години, както за експерименталната, така и за контролната група. От съществено значение е също предхождащото измерване на равнището на агресивност на всички деца участващи в изследването.

Подходящо са подбрани, включените в изследването методи, отличаващи се с добри психометрични характеристики. Приложени са утвърдени и адаптирани въпросници за измерване на тормоза в училище (автор Пл. Калчев) и на агресията и депресивността в начална училищна възраст (адаптация Е. Драголова). В същото време е приложен и въпросник, посредством който се отчитат наблюдаваните от учителите и родителите поведенчески признаци за агресивност. Това е от съществено значение за по-пълно разкриване на цялостната картина свързана с тормоза и неговото ограничаване под влияние на експериментално приложеното въздействие.

Към методите се отнасят и експериментална програма от техники за управление на конфликти, както и комплекс от мероприятия, свързани с цялостния процес на превенция. Те са от изключителна важност и са съществено доказателство за пълноценния замисъл и реализиране на дисертационното изследване. За съжаление изцяло са представени само в приложение в края на дисертационния труд.

Процедурата, на която е подчинено изследването също свидетелства за прецизното му провеждане и гарантиране на висока доказателствена стойност на получените резултатите. Впечатляваща е времевата продължителност на изследването, предполагаща изключително сериозна организация.

Известни претенции могат да се предявят към подреждането на отделните поделементи в Глава 2 (Дизайн на изследването). Очакването е, след целта и задачите да следват хипотезите на изследването, поради директната връзка между тях. Желателно е също, в рамката на методите да се представи по някакъв начин и «експерименталната програма». Тя е ключов елемент от дисертационното изследване.

Като цяло, проследените постановка и дизайн, свидетелстват, че в краткия срок на докторантурата Елени Вамвака е провела много сериозно и трудно за реализиране изследване.

Резултатите от изследването са представени в **Трета глава**. Те са изведени на базата на честотен анализ, Хи—квадрат (на Пирсън), t-тест за независими и за зависими извадки, корелационен анализ (по Пирсън) и линеен регресионен анализ. Изложението в тази част е много добре структурирано. Ясно, подробно и коректно са представени статистически доказаните закономерности по отношение на изучаваните явления и съответно подходящо илюстрирани. Следваната логика при представяне на резултатите дава възможност достатъчно обосновано, в рамките на осем параграфа да се изложи проверката на издигнатите хипотези, да се, разкрие влиянието на експерименталните превантивни въздействия върху изследваните ученици (1-ви – 6-ти клас) по отношение на агресията и тормоза.

Положителен е стремежът на докторантката максимално детайлно и точно да опише и илюстрира резултатите за всяка от изследваните групи (ЕГ и КГ) и сравнението между тях. В изведеното **Обобщение** тя коректно ги интерпретира с оглед на издигнатите преди това хипотези и установени по-рано закономерности. Дисертацията добива завършен вид с изведените в края на работата кратки **изводи**.

Трябва да отбележа, че богатият материал, който съдържа дисертацията като цяло и специално проведенният експеримент дават възможност за по-богато представяне на изводите, а също за по-пространи заключения относно типа на експерименталната програма и нейния потенциал, което би подчертало приложната стойност на конкретното изследване.

Едновременно с посочените по-горе достойнства, заслужава да се отбележи, че като цяло дисертационният труд се отличава с добър научен стил и език на изложение.

Специално искам да подчертая, че направените бележки по хода на рецензията не поставят по съмнение качествата на конкретната дисертация и оценката ми е категорично положителна.

Научните и приложните приноси на рецензираната дисертация могат да бъдат открити в няколко основни насоки, които докторантката адекватно е отразила:

1. Установени са основни източници и специфика на училищния тормоз при ученици от 1 до 6 клас в Р. Гърция, потвърждаващи и допълващи

- налични доказателства в конкретната изследователска област;
2. Потвърдено е влиянието върху нивото на агресивност на програма, ориентирана към неговото снижаване, също допълващо съществуващите изследователски резултати.
 3. Потвърдено е положителното влияние на програма за намаляване на училищния тормоз през учебната година при ученици от 1-6 клас в Р. Гърция, обогатяващо наличните емпирични резултати.
 4. Създадена е и е апробирана програма за превенция на училищния тормоз за ученици от 1-6 клас, с възможност за широко приложение в практиката.

Докторантката прилага три самостоятелни **публикации**, свързани с работата ѝ върху дисертационното проучване. Две от тях са на английски език.

Приложения от Елени Вамвака **реферат** отразява достатъчно пълно и точно дисертационния труд и отговаря на съответните изисквания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Предложеният от ЕЛЕНИ ВАМВАКА дисертационен труд на тема: **“ПРЕВЕНЦИЯ НА УЧИЛИЩНИЯ ТОРМОЗ. ТЕХНИКА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА КОНФЛИКТИ ПРИ УЧЕНИЦИ ОТ 1 ДО 6 КЛАС В РЕПУБЛИКА ГЪРЦИЯ”** представя автора като високо компетентен специалист в областта на психологията, с много добра теоретична и методологична подготовка, с умение да анализира и систематизира научно знание, със способност да продуцира оригинални идеи, а също да поставя и провежда сериозни емпирични изследвания. Специално трябва да се подчертае ориентацията ѝ към значими и актуални от научна и приложна гледна точка проблеми в областта на педагогическата и възрастовата психология.

Дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и правилника за прилагането му. Посоченото по-горе ми дава основание с

убеденост да гласувам за присъждането на Елени Вамвака образователната и научна степен «Доктор» по направление «Психология».

29. 12. 2022 г.

Проф. д-р Румяна Божинова